

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerine Göre İstenmeyen Öğretmen Davranışları

(Mevcut Çalışma Eğitim Yönetimi Anabilim Dalında Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi Olarak Sunulmuştur).

Hasan Yeşilyurt

(Düzce TOKİ Mehmet Akif Ersoy İlk ve Ortaokul Müdürü)

Özet: Bu araştırmanın amacı; ilkokul 4. sınıfta sınıf içi istenmeyen öğretmen davranışlarının neler olduğuna ilişkin öğrencilerin görüşlerini belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yolu izlenmiştir. Görüşmeler ... ili Merkezi'nde bulunan ... İlkokulu'nda ders başarısı açısından üç farklı düzeydeki 4. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan öğrenciler, aynı sınıfta öğrenim gören düşük, orta ve yüksek ders başarısına sahip öğrenci grupları arasından seçilmiştir. Özellikle ders başarısı farklı düzeylerde bulunan öğrencilerin görüşlerinin alınması bu süreç ile ilgili fikirlerin yansıtılması açısından önem taşımıştır. Araştırmanın katılımcıları, 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde Beyköy İlkokulu'nda öğrenim gören toplam 11 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrenciler seçilirken sınıf öğretmenlerinden ders başarılarına göre gruplama için yardım istenmiştir. Öğrenciler aynı okulda öğrenim gören dört ayrı şubeden seçilmiştir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Hazırlanan görüşme soruları görüşme formları uzman görüşleri alınarak, düzeltmeleri yapıldıktan sonra uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan soruların yanıtlarını bulabilmek amacıyla aynı sınıfta öğrenim gören düşük, orta ve yüksek ders başarısına sahip öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme soruları kapalı uçlu sorulardan oluşturulmuş ve bireysel görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplanacak veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına ve yorumlarına dayalı olarak ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Katılımcıların ifadelerine göre ders başarısı ne olursa olsun öğretmenlerin öğrencileri sınıf içerisinde küçük düşürücü hal ve hareketler sergilemedikleri, lakap takmayıp onlara isimleriyle hitap ederek onların özgüvenlerini sarsıcı bir davranışta bulunmadıkları ve öğrencilerin görüşlerine başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre bazı öğretmenlerin ödüle çok başvurmadıkları, bazı öğretmenler olumlu pekiştirme türlerinden olan ikincil pekiştirme türlerinin hemen hemen hepsini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların görüşlerine göre bazı öğretmenlerin öğrencilere öfkeli olduklarında kızıp, bağırarak I. tip cezaya başvurdukları, buna karşılık öğrencilerin de empati yaparak yaptıkları olumsuz davranışların farkında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı görüşlerine göre bazı öğretmenlerin diğer öğretmenlere nazaran daha fazla oranda I. ve II. tip cezaya başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerden olumlu pekiştirme ve dışsal güdülemeye yönelik daha fazla davranış sergilemeleri, fiziksel şiddet uygulamaları ve ceza konusunda ise daha az cezaya başvurmaları gerektiğine yönelik öğrencilerin beklenti içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: istenmeyen öğretmen davranışı, sınıf öğretmeni, ilkokul 4. sınıf

Problem Durumu

Birey, doğumundan ölümüne kadar sürdürdüğü yaşamında, çevresiyle etkileşim içinde yaşar. Bu etkileşim sürecinde, ailesi, yakın çevresi ve uzak çevresiyle geçirdiği yaşantılarla davranışlarında kalıcı değişiklikler, yani öğrenmeler meydana gelir. Ertürk'e (1966) göre; "Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir." Eğitim bireyin dünyaya gelmesiyle başlayan, ölümüne kadar devam eden ve bu devamda bireye çeşitli ilgi, tutum, beceri ve değerler kazandırılan bir süreçtir (Erden, 1998).

Eğitim öğretimin temel amacı, öğrencilerde istedik davranış değişikliği oluşturmaktır. Bu süreçte formal ve informal öğrenmelere bağlı olarak geçirilen yaşantılar kişinin davranışlarında istedik veya istenmedik öğrenmelere neden olabilmektedir.. Eğitim-öğretim açısından donanımlı ve yeterli bir insan yetiştirmek ise, fiziksel ve içeriksel açıdan yeterli eğitim-öğretim ortamlarıyla (okul) olanaklıdır.

Çelik'e (2002) göre; "Sosyal bir sistem olarak okul, öğrenciyi toplumdan alır ve yetiştirerek tekrar topluma sunar." Kuşkusuz nitelikli insan gücünün yetiştirildiği yer, sistemin en işlevsel parçası olan okul ve sınıftır. Okul, bireyi geleceğe hazırlarken, demokratik değerlere dayalı uygulamalara yer vermelidir. Eğitimin kazandırmayı amaçladığı davranışların okullarda kazandırılmaya çalışıldığı yerler ise sınıflardır.

Karaaslan'ın (2006) aktardığına göre "İnsan, kendisi için çizdiği model ile toplumun kendine çizdiği modelin gerektirdiği yeterlilikleri kendi başına kazanamaz. İnsan bu yeterlilikleri kendisine kazandıracak bir başkasına ihtiyaç duyar. Bu yüzden toplum, üyelerine kazandıracığı yeterlilikler için eğitim kurumunu oluşturur. Böylece, birey ve toplum üyesi olarak insanın eğitim gereksinmesini karşılayacak öğretmenlerin yetiştirilmesine gereksinim doğar."

Endüstri çağında öğretmenden beklenen, öğrenciye olabildiğince çok bilgiyi aktaran, kendini sınıfın tek hakimi gören, öğrencilerin bilgi kaynağı olan öğretmen anlayışı yerini günümüz bilgi çağında ihtiyacı olan bilgiye nerede ve nasıl ulaşabileceğini bilen ve öğrencilerini de bilgiye ulaştırmak için aktif çaba sarf eden öğretmen tipine bırakmak zorundadır. Ancak günümüzde bu öğretmen anlayışı terk edilmektedir. Zira artık öğretmenden

beklenen ondan çok bilgi aktarması değil çağın gereklerine uygun olarak bilgiye nereden ve nasıl ulaşılabileceği yolunu çizen yönlendirici roldür (Karaaslan, 2006).

Karaaslan'ın (2006) aktardığı gibi “Öğretmen, özellikle ilköğretimin ilk yıllarında çocuğun ana babasının yerini tutar. Hatta onlardan da önde bir kişiliktir. Çocuk bu yaşlarda ana babasının yanılabilceğini görür, oysa öğretmeni her şeyi bilen, hiç yanılmayan kutsal bir insandır. Örneğin babası doktor olan bir öğrenci, babasının açıklamalarına değil de daha çok öğretmenin söylediğine inanır. Öğretmenin gözüne girmek, ondan aferin almak, çocuğun en sevindirici ödülüdür. Okul öncesinde ana babası gibi avukat, doktor olmak isteyen pek çok çocuk, okula başladıktan sonra öğretmen olmak ister. Özellikle ilköğretim yıllarında öğretimde en can alıcı etken, ne öğretim araçları, ne de izlenen yöntemlerdir. En önemli etken öğretmenin kendisidir. Çocuk öğretmenin öğrettiklerinden çok kişiliğine duyarlılık gösterir. Okul öncesi dönemde çocuk ana babayı örnek alırken okulda öğretmenini örnek alır. Onunla özdeşim kurar. Öğretmen ile öğrenci arasındaki olumsuz ilişki çocuğun öğrenme istek ve çabasını köreltir (Yörükoğlu 1998:80).”

Sınıfta öğretmenle öğrenci arasındaki ilişkiler ve iletişim, öğrenmenin ve eğitimin temelini teşkil eder. Söz ve eyleme dayalı bu ilişkiler ve iletişim iyi ise, sınıfta olumlu bir öğrenme atmosferi oluşur. Kötü ise, sınıfın öğrenme atmosferi giderek bozulur ve eğitim amacına ulaşmaz. O halde sınıftaki eğitici ortamın büyük ölçüde öğretmenin davranışlarına bağlı olduğu söylenebilir (Ergün ve Duman 1998). Öğretmenin eğitim-öğretimi engelleyen tüm davranışlarını istenmeyen öğretmen davranışları olduğu söylenebilir (Karaaslan, 2006).

İstenmeyen öğretmen davranışları, öğretmeni ve sınıftaki diğer öğrencileri olumsuz etkileyen, öğrenme ve öğretimin gerçekleşmesine engel olan sınıf içindeki tutum ve davranışlarıdır. Hiç şüphesiz istenmeyen öğretmen davranışları eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini son derece güçleştirmenin yanı sıra zaman kaybına da yol açmakta ve sınıf yönetimini güçleştirmektedir. Öğretmenlerden kaynaklanan olumsuz davranışlar beraberinde başka olumsuz davranışları da beraberinde getirerek eğitim öğretimi büyük oranda sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle istenmeyen öğretmen davranışlarının neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada, ilkokul 4. sınıfta sınıf içi istenmeyen öğretmen davranışlarının neler olduğuna ilişkin öğrencilerin görüşlerini belirleme, yorumlama ve gerekli durumlarda

önerilerde bulunma amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

Sınıf içi istenmeyen öğretmen davranışlarına ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmenlerinde gözlemledikleri istenmeyen davranışlar nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Hemen her zaman sınıfta öğretime ayrılan sürede öğretilecek çok şey vardır, bu nedenle sınırlı olan ders zamanının etkili kullanılması gereklidir. Etkili bir öğretmen bu zamanının çoğunu programda yer almayan ya da amaçlara hizmet etmeyen akademik olgulardan çok derslere ve öğrenme etkinliklerine ayırır. Öğrencilerin de bu etkinlikler üzerinde yoğunlaşmasını sağlar.

Diğer taraftan öğretmen, eğitime verdiği önemi ve eğitim etkinliklerine gösterdiği özeni tutum ve davranışlarına yansıtabilmelidir. Öğrenci davranışlarını değiştirmede onlara en yakın örnek öğretmen davranışlarıdır. Çünkü öğrenciler öğretmenlerini örnek almaya yatkındırlar. Öğrencilerin gözünde sınıf öğretmenleri kutsal bir yere sahiptir. Bu yüzden öğretmen öğrencilerinin bu özelliklerinden yararlanarak öğrencilerine istedik örnek davranışları gösterebilmelidir.

Eğitim sisteminin hedefine ulaşmasında en önemli etkenlerden biri de öğretmendir. Öğretmenin etkili ve örnek olabilmesi de niteliği ve yeterliliği ile çok yakından ilgilidir. Öğretmenin nitelik ve yeterliliği davranışlarına büyük oranda yansiyacaktır. Bu da dolayısıyla öğrencilere tesir edecektir (Karaaslan, 2006).

Öğrencinin göstermesi gereken davranışlar konusunda ona en yakın örnek kişi öğretmendir. Öğretmenin kişisel yönelimi öğrencinin kişisel yöneliminin en önemli değişkenidir. Öğretmen her davranışı ile öğrenciye model oluşturmaktadır. Özellikle ilköğretim düzeyinde öğrenciler öğretmenlerinin minik bir kopyasıdır. Giyimden, yürüyüşe, konuşmaya kadar her davranışlarında öğretmenlerini örnek alırlar. Öğretmenleri kişilik özellikleri de öğrencilerin davranışları üzerinde etkilidir. Öğretmenlerin öğrencilere gösterdikleri davranışlar zamanla öğrencilerinde davranışları olmaya başlar. Bu bakımdan

öğretmenler davranışları her zaman dikkat etmek durumundadır. Bu sürekli ve yorucu bir dönem olsa da öğretmenler örnek insanlar olduklarını bilerek tutarlı ve uyumlu davranışları sürekli sergilemelidirler.

Bu araştırma ile ilkokullarda görev yapan öğretmenlerde en çok gözlemlenen istenmeyen davranışların tespit edilmesinin, eğitim öğretim etkinliklerinin sürdürülmesinde faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu araştırma, istenmeyen öğretmen davranışlarının eğitim öğretim etkinliklerini ne derece aksattığı konusunda bilgi verebilecek ve öğretmenlerin, eğitim öğretim yaşantılarını düzenlemelerinde sergilediği davranışlarını gözden geçirmelerine olanak sağlayabilecektir. Bu araştırmanın eğitim bilimcilere, öğretmenlere önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenebilmesinde tercih edilen bir tekniktir (Ekiz, 2003). Nitel araştırma tekniklerinin doğal ortama duyarlılık sağlaması, araştırmacının katılımcı rolü olması, bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıların ortaya konmasını sağlaması, araştırma deseninde esnekliği olması ve tümevarımcı bir analize sahip olması önemli özellikleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Bu bağlamda nitel araştırmalar, araştırmanın üretildiği sosyal bağlama duyarlılığı sağlamaktadır (Kuş, 2003).

Araştırmada amaçlı örnekleme yolu izlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri tam anlamıyla nitel araştırma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Bu örneklemede seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenmekte ve bu ölçütlere göre seçilen örneklemin, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebildiği düşünülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Araştırmanın Alanı

Görüşmeler ... ili Merkezi'nde bulunan ... İlkokulu'nda ders başarısı açısından üç farklı düzeyde bulunan 4. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan öğrenciler, dört ayrı şubede aynı sınıfta öğrenim gören düşük, orta ve yüksek ders başarısına sahip öğrenci grupları arasından seçilmiştir. Özellikle ders başarısı farklı düzeylerde bulunan öğrencilerinin görüşlerinin alınması bu süreç ile ilgili fikirlerin yansıtılması açısından önem taşımaktadır.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde ... Merkez ... İlkokulu'nda 4. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrenciler seçilirken sınıf öğretmenlerinden ders başarılarına göre gruplama için yardım istenmiştir. Öğrencilere ait kişisel bilgiler şu şekildedir:

Tablo 1 Katılımcıları Oluşturan Öğrencilerin Tablosu

Ders Başarısı	Katılımcı Sayısı
Ders Başarı Düzeyi Yüksek	3
Ders Başarı Düzeyi Orta	4
Ders Başarı Düzeyi Düşük	4
TOPLAM	11

1. Öğrencilerin 6'sı kız ve 5'i de erkektir.
2. Öğrencilerin yaşları 11 ile 12 arasında değişmektedir.
3. Öğrenciler hiçbirisi herhangi bir sınıfta sınıf tekrarı yapmamışlardır.
4. Öğretmenlerden ikisi mesleki kıdem açısından 32 yıllık bir tecrübeye sahiptir ve mezuniyet olarak eğitim ön lisans mezunudur. Diğer şubede göre yapan öğretmenlerden biri mesleki kıdem açısından 7 yıllık bir tecrübeye diğeri de mesleki kıdem açısından 7 yıllık bir tecrübeye sahiptir ve her iki öğretmen de eğitim fakültesi mezunudur.

Öğrencilere ait kişisel bilgiler şu şekildedir:

DBY 1: Ailenin tek çocuğu, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar aynı okulda öğrenim görmüş, öğretmen değişikliği olmamış, annesi ev hanımı, babası esnaf, sınıfında 28 öğrenci var.

DBO 1: Üç kardeşi daha var, kendisi doğum sıralamasında ikinci, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar iki okul değiştirmiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası esnaf, sınıfında 28 öğrenci var.

DBD 1: İki kardeşi daha var, ailenin en büyük çocuğu, erkek, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar iki okul değiştirmiş, 2., 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası esnaf, sınıfında 28 öğrenci var.

DBY 2: Bir kardeşi var, ailenin en büyük çocuğu, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar okul değiştirmemiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası serbest meslek, sınıfında 28 öğrenci var.

DBO 2: Bir kardeşi var, ailenin en büyük çocuğu, erkek, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar okul değiştirmemiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası serbest meslek, sınıfında 28 öğrenci var.

DBD 2: Bir kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar okul değiştirmemiş, 2., 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası serbest meslek, sınıfında 28 öğrenci var.

DBO 3: Dört kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar okul değiştirmemiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası esnaf, sınıfında 28 öğrenci var.

DBD 3: İki kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, erkek, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına kadar okul değiştirmemiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası emekli, sınıfında 28 öğrenci var.

DBY 3: Üç kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, kız, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına iki okul değiştirmiş, 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası serbest meslek, sınıfında 28 öğrenci var.

DBO 4: Üç kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, erkek, 11 yaşında, bu eğitim öğretim yılına okul değiştirmemiş, 2., 3. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası çiftçi, sınıfında 27 öğrenci var.

DBD 4: Üç kardeşi var, ailenin en küçük çocuğu, erkek, 12 yaşında, bu eğitim öğretim yılına okul değiştirmemiş, 2. ve 4. sınıfta öğretmen değişikliği olmuş, annesi ev hanımı, babası işçi, sınıfında 27 öğrenci var.

Araştırmacının Rolü

Araştırmada araştırmacı görüşmeleri okul müdür yardımcısına yaptırmıştır. Görüşme sürecinde, sorulan sorulara, karşı tarafın rahat, dürüst ve doğru bir biçimde tepkide bulunmasını sağlamak görüşmecinin temel görevidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu rahatlığın sağlanabilmesi için, yapılan görüşmelerde sorular günlük konuşma diliyle sorulmuştur. Görüşme sürecinde soru sormak ve anlaşılmayan soruları açık hale getirmek amacıyla ipuçları sunmuştur. Verilen yanıtları yönlendirici tepkilerden kaçınmaya özen göstermiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Brannigan'a (1985) göre yapılandırılmış görüşme tekniğinde amaç, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptamak ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yapılandırılmış görüşme tekniği yapı olarak kişinin kendine ait bilgiyi belirli kategorilere göre yanıtladığı anket çalışmalarına ya da tutum ölçeklerine benzemektedir. Araştırmacı, araştırmaya katılan her bir kişiye aynı soruları aynı biçimde ve aynı sözcüklerle sormaktadır.

Hazırlanan görüşme soruları görüşme formları uzman görüşleri alınarak, düzeltmeleri yapıldıktan sonra uygulanmıştır. Briggs (1986) görüşmenin, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda en yaygın veri toplama yöntemi olduğunu savunmakta ve bu durumun, görüşme yönteminin; bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntem olmasından kaynaklandığını belirtmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000:92).

Patton'a göre görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun perspektifini anlamaktır. Görüşme yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenemeyeni anlamaya çalışırız (Yıldırım ve Şimşek, 2000:93).

Araştırmada kullanılan soruların yanıtlarını bulabilmek amacıyla aynı sınıfta öğrenim gören düşük, orta ve yüksek ders başarısına sahip öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme soruları kapalı uçlu sorulardan oluşturulmuş ve bireysel görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 11-13 Mayıs 2015 tarihleri arasında öğle aralarında ve okul çıkışlarında müdür yardımcısı odasında gerçekleştirilmiş olup süre olarak 2-5 dakika arasında değişmektedir. Tablo 2'de gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin takvim ve görüşme süreleri verilmiştir.

Tablo 2. Görüşme Tarih ve Süreleri

Öğrenci Kodu	Görüşme Tarihi	Görüşme Süreleri	Kayıt Adı
DBY 1	11.05.2015	3:16	DBY 1
DBO 1	11.05.2015	1:43	DBO 1
DBD 1	11.05.2015	2:31	DBD 1
DBY 2	11.05.2015	1:33	DBY 2
DBO 2	12.05.2015	1:33	DBO 2
DBD 2	12.05.2015	2:46	DBD 2
DBO 3	12.05.2015	2:01	DBO 3
DBD 3	12.05.2015	1:23	DBD 3
DBY 3	13.05.2015	3:52	DBY 3
DBO 4	13.05.2015	4:07	DBO 4
DBD 4	13.05.2015	2:32	DBD 4

Araştırma dahilindeki okul, öğretmen ve öğrenci isimleri, araştırmanın etiği açısından kodlanmıştır. Görüşülen öğrenciler ise ders başarısı açısından yüksek olanlara DBY, orta olanlara DBO, düşük olanlara ise DBD olarak kodlanmıştır. Ders başarısı açısından aynı düzeye sahip öğrenciler ise 1, 2, 3 olarak ayrıca kodlanmıştır. Örneğin: DBD 2 ifadesinde bulunan ders başarısı düşük olan ikinci öğrenciyi ifade etmektedir.

Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, araştırmacı tarafından deşifre edilerek düz yazı haline getirilmiş ve 11-13 Mayıs 2015 tarihleri arasında çözümlenmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin hepsine sorular aynı sıra ile sorulmuştur. Görüşme sırasında, sorulan sorulara, karşı tarafın rahat, dürüst ve doğru bir şekilde cevaplar vermesini sağlamak amacı ile görüşülen bireylere açıklama yapılmış, öğrencilere, verilerin gizli tutulacağı, isimlerinin açıklanmayacağı ve verilerin yüksek lisans dersi için kullanılacağı belirtilmiştir. Böylece araştırmacı ve görüşmeciler arasında bir güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin görüşleri alınarak, sınıf içi istenmeyen öğretmen davranışlarının neler olduğuyla ilgili görüşleri ortaya konulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanacak veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Strauss ve Corbin'in (1990) belirttiği gibi "Bilim kavramlar olmadan var olamaz; kavramlar bizim olguları anlamamıza ve bu olgular üzerinde etkili düşünmemize yardımcı olur. Bir kavrama bir ad verdiğimiz zaman; o kavramla ilgili sorular sorabiliriz, o kavramı inceleyebiliriz ve başka kavramlarla ilişkilendirebiliriz." Kavramlar bizi temalara götürür ve temalar sayesinde olguları daha iyi organize edebilir ve daha anlaşılır hale getirebiliriz (Yıldırım ve şimşek, 2000:162).

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde, birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiş ve bunlar okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize edilerek, yorumlanmıştır. İçerik analizinin aşamaları, bu araştırmada gerçekteştirilmiştir. Öncelikle, araştırmadan elde edilen bilgiler incelenerek, araştırmanın amacı çerçevesinde kodlamalar oluşturulmuştur. Daha sonra, kodlar bir araya getirilerek ve kodlar arasında ortak yönler bulunarak, temalar oluşturulmuştur. Son olarak ise, bulgular bölümünde kodlara ve temalara göre veriler belirtilerek alıntılara yer verilmiştir. Sunulan alıntıların hangi öğrenciye, hangi sayfa ve hangi satıra ait olduğunu belirtmek için dipnot kullanılmıştır. Görüşme notları tırnak işareti içinde verilmiş, cümlenin sonunda parantez içinde dipnot sunulmuştur.

ÖRNEK: "....."(DBO 1:1/10)

DBO: Ders başarısı açısından orta olan öğrenci

1: Görüşmenin yer aldığı sayfa numarası

10: Görüşmenin yer aldığı satır numarası.

Araştırma verilerinin analizinde son olarak, elde edilen bulgulara anlam yüklenerek açıklanmış, bu bulgulardan bir takım sonuçlar çıkarılmış ve elde edilen bulguları vurgulayan ifadeler literatürle desteklenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde; ilkokulda 4. sınıfta karşılaşılan istenmeyen öğretmen davranışları, bu davranışlarına ilişkin araştırma kapsamında yer alan ilkokul 4. sınıf öğrencileri ile yapılan görüşme notları ve formlardan elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Bulgular ve yorumlar, görüşme sorularına verilen yanıtların kodlanmasına göre sunulmuştur.

Öğrencinin Ve Görüşlerinin Değerli Olduğu Hissi

Katılımcıların hepsi öğretmenlerin sınıf içinde öğrencileri birbirleriyle kıyaslamadıklarını, onları aşağılamadıklarını ve onlara lakap takmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilerin görüşlerini dinlediklerini, önemsediklerini, değerlendirdiklerini ve dikkate aldıklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda DBY 3: "Mesela 23 Nisan'da ponpon kızlar gösterisi yapacaktık ona izin verdi." düşüncesini dile getirirken (DBY 3:1/23) "O normalde yoktu siz söylediniz ondan sonra mı dahil etti programa?" sorusuna "Evet" cevabını vermiştir (DBY 3:1/25). Katılımcılardan DBY 1: "Çünkü kendi bir şey anlatıyor ondan sonra biz söz alıyoruz. Öğretmenim bu böyle olabilir falan diyoruz. O da dikkate alıyor, bakıyor, öyleyse düzeltiyor." demiştir (DBY 1:1/17-18). DBO 4 ise: "Şimdi dersle alakalı bir şey söyleriz öğretmen de bunu doğru bulursa sınıf içinde bizlerle paylaşır veya onu tahtaya yazar." (DBO 4:1/32-33) şeklinde görüş bildirmiştir.

Bu bulgular Karaaslan'ın (2006) ve Ongan'ın araştırmalarındaki bulgular ile paralellik göstermektedir. Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerin öğrencileri sınıf içerisinde küçük düşürücü hal ve hareketler sergilemedikleri, lakap takmayıp onlara

isimleriyle hitap ederek onların özgüvenlerini sarsıcı bir davranışta bulunmadıkları ve öğrencilerin görüşlerine başvurdukları düşünülebilir.

"Öğrencilerin olumsuz yönlerini öne çıkarılmaması" öğrencide öğretmenine karşı samimiyet yaratabilir. Bu samimiyet olumlu iletişime ve öğrencinin derse daha fazla odaklanmasını sağlayabilir. Bunun aksine olumsuz yönleri öne çıkarılan çocuk, başarısızlığa doğru yönlendirilmektedir. Başarısızlık duygusu ise öfkenin ve kendisine güvensizliğin kaynağı olur. Böyle bir durumda bırakılan öğrenci, aynı zamanda kınanma, ayıplanma, ret edilme duygularından dolayı kendisinin yetenezsiz ve geri zekalı olduğunu düşünmeye başlar. Böyle düşünmeye başlayan çocuk, kendini ret etmeye başlar ki, bu durum ileride karşılaşıcağı engelleri aşması için çaba gösterememesi demektir (Başaran 1988:117).

"Öğretmenin öğrencilerini birbirleriyle karşılaştırması" aynı yaş dönemindeki çocuklar da bedensel, devimsel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden farklı bireyler olduklarına, öğretmenlerince yeterince dikkat edilmeyişi olabilir. Fontana, (Akt. Karaaslan, 2006) öğrenci performansları hakkında karşılaştırma yapmanın sınıfta bölünmelere neden olabileceğini ve düşük performanslı öğrencilerin tamamen kaybedebileceğini belirtmektedir.

Olumlu Pekiştirme

Katılımcılardan hemen hepsi öğretmenlerinin ödül verdiklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin ne gibi ödüller aldıkları konusunda DBY 3: "Bazen aferin der." (DBY 3:1/35) şeklinde görüşünü belirtirken DBD 4: "Bir kere vermişti. O da çikolataydı" (DBD 4:1/24-26) demiştir. DBO 3: "Bize soru sorup bildiğimizde şeker verir, deneme sınavlarında birinci, ikinci, üçüncü olanları bir yerlere götürür." şeklinde görüşünü dile getirmiştir (DBO 3:1/14-15). Katılımcılardan DBD 2 bu konuda: "Ayın öğrencisi olduğumuzda verir. Örneğin her hafta birinci oluyorsun sonra ay sonunda en çok birinci seçilince ayın öğrencisi oluyorsun." (DBD 2:1/18-20) şeklinde görüş belirtmiştir. DBY 1 ise: "Mesela yaptığımız deneme sınavında ...'de ilk ona girene saat verdi ve benzeri şeyler." (DBY 1:1/26) ve "Mesela sınavlarda okulda ilk ona girene Türkçe, Matematik, Fen, Sosyal, Trafik yani kendi not verdiği derslere beş vereceğini söyledi." (DBY 1:1/30-31) ve "Test çözene sahte para veriyor o sahte paralarla öğretmenin getirdiği eşyalardan alabiliyoruz." (DBY 1:1/42-43) şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Yine katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerin olumlu pekiştirme türlerinden olan ikincil pekiştirmeyi daha çok kullandıkları söylenebilir. Bilindiği gibi ikincil pekiştireçler; sosyal pekiştireçler, nesnel pekiştireçler, etkinlik pekiştireçleri ve sembol pekiştireçler olmak üzere dört grupta toplanmaktadır (Senemoğlu, 2007:151). Katılımcıların ifadelerine göre bazı öğretmenlerin bahsi geçen pekiştireç türlerinin hemen hemen hepsini kullanmaktadırlar. Sınıf içerisinde öğrencilerin kalem, silgi. vb. şeylerle ödüllendirilmesi, onların övülmesi, onlara dönüt verilmesi, para değeri taşıyan nesnelere onlara verilmesi bu pekiştireçlerin kullanıldığına kanıt olarak gösterilebilir. Yine katılımcıların ifadesine göre bazı öğretmenlerin olumlu pekiştirmeye başvurmadığı söylenebilir.

Olumlu pekiştirme arzulanan bir davranışı yapan bireyin bu davranışı devamlı surette tekrar etmesi için teşvik edilmesidir. Bu açıdan bakılacak olunursa bazı öğretmenler bunu kullanmasına rağmen bazı öğretmenler olumlu pekiştirmeyi kullanmamaktadır. Bu durum yani olumlu pekiştirmeyi kullanmayan öğretmenlerin olumsuz yanlarından biridir. Ödüllendirme öğrencinin amaca yönelik çabasının artırılmasında oldukça etkili bir yoldur. Sınıf ortamında ödül olarak; materyal ödüller, etkinlik ödülleri ve özel ayrıcalıklar, not ve takdir edilme ödülleri, toplumsal ödüller ve öğretmenin özel ilgisi, etkileşimi, birlikte yapacağı etkinlikler kullanılabilir (Good ve Prophy, 2000, Akt. Ongan, 2006).

Ceza

I. Tip Ceza

Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenler I. tip cezaya başvurmakta ve uygulamaktadırlar. Bu konuda DBO 4: “Öğretmeni kızdırınca tahtaya çıkarıyor ve tahtaya bakmasını söylüyor.” (DBO 4:2/9-13) demiştir.

DBY 3 ise: “Mesela bir iki kere ödevini yapmazsan kızıyor. Sınıfın dışına atıyor.” (DBY 3:2/13-31). “Genellikle ne zaman yapıyor bunu?” sorusuna: “Çok konuştukları zaman.” (DBY 3:2/37), ”Onun dışında bir de böyle çingence konuşuyorlar, öğretmen hiç sevmiyor çingence konuşmaları.” (DBY 3:2/39-40) diyerek görüşünü dile getirmiştir.

DBY 3 kendilerine öğretmenlerinin kızıp bağırması konusunda: “Çok fazla sinirlendirdiğimiz zaman.” (DBY 1:1/2), “Mesela derste dinlemediğimizde ama aşırı

derecede. Defalarca uyarmasına rağmen dinlemediğimizde. Kızıp bağıyor.” (DBY 1:1/4-5) şeklinde görüş bildirmiştir.

Bu bulgulara göre 6 katılımcıdan 3’ü öğretmenlerinin kendilerine çeşitli zamanlarda kızıp, bağırdığını ifade etmişlerdir.

Öğretmeniniz hiç size kızıp; bağırmı mı? Bu genellikle ne zaman olur? Öğretmeninizin kızmakta, bağırmakta haklı mı sence? Neden?” sorusuna ilişkin öğrencilerle yapılan görüşmelerde DBY 1, DBO 4 ve DBD 4 öğrencileri dışında diğer katılımcılardan hiçbirisi öğretmenlerinin bağırmadığını ifade etmişlerdir. Bunun ne zaman olduğu konusunda DBY 1 bu konudaki görüşünü: “Çok fazla sınırlendirdiğimiz zaman.” (DBY 1:1/2) şeklinde ifade etmiştir. DBD 4 ise görüşünü “Konuştuğumuz zaman.” (DBD 4:1/2) şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenlerinin kızması konusunda haklı olup olmadığına dair yöneltilen soruya tüm katılımcılar haklı derken DBY 1: “Haklı çünkü çok kızdırıyoruz.” (DBY 1:1/9). DBD 4: “Konuştuğumuz için.” (DBD 4:1/8) görüşlerini belirtmiştir. DBO 4 ise “Bazen haklı, bazen haksız.” (DBO 4:1/8) demiştir. Bu katılımcı öğretmenin haklılığına dair “Şimdi bazı arkadaşlarımız izin almadan konuşuyor. Öğretmen uyarıyor. Yine konuşuyor. O yüzden bağıyor.” (DBO 4:1/10-11) şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

Katılımcıların görüşlerine göre öğretmenlerin öğrencilere öfkelenmelerinde kızıp, bağıarak I. tip cezaya başvurdukları, buna karşılık öğrencilerin de empati yaparak yaptıkları olumsuz davranışların farkında oldukları düşünülebilir. Diğer taraftan bazı öğretmenlerin diğer öğretmenlere göre daha fazla oranda I. tip cezaya başvurdukları sonucuna varılabilir.

II. Tip Ceza

Katılımcıların ifadelerine göre bütün öğretmenler II. tip cezaya başvurmakta ve uygulamaktadırlar. Bu konuda DBY 1: “Kart gösterir.” (DBY 1:1/48) ve “Kart, mesela bir arkadaşına lakap takarsa bir renk kart gösteriyor o kartında her renkli kartın, her rengin bir anlamı var. Mesela yeşil kart ya da mavi kart 10 dakika tenefüsten mahrum kalıyor.” (DBY 1:2/1-2-3) derken DBO 3 ise: ”Bize ekstra ödevler verir.” (DBO 3:1/24) ve açıklamasında

da “Yani İstiklal Marşı sonra çarpım tablosu, Gençliğe Hitabe yazdırır bir de kırmızı kart verir teneffüse çıkartmaz.” (DBO 3:1/25-26) diyerek görüşlerini belirtmişlerdir.

Diğer taraftan aynı konuda DBY 3: “Bana vermedi ama öğrencilere verdi, başka öğrencilere.” (DBY 3:2/9), “Mesela, dışarıda bekletiyor.” (DBY 3:2/11) ve “Sınıftan atıyor.” (DBY 3:2/13) şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerin II. tip cezayı kullandıkları düşünülebilir. I. tip cezaya alternatif olarak öğretmenlerin kendi geliştirdikleri stratejileri göz önünde bulundurarak bunlara yönelik davranış sergiledikleri sonucuna varılabilir. Ayrıca öğretmenlerin ders başarısı açısından farklı öğrencilere farklı davranışlar ve cezalar uyguladıkları da düşünülebilir.

Beklenti

Katılımcıların hepsi öğretmenlerinden memnun olduklarını söylemişlerdir. Görüşmeler analiz edildiğinde DBY 1, DBO 4 ve DBY 3 öğrencilerinin düşünceleri ile ifadeleri çelişmektedir. Öğretmenlerinden beklenti içerisinde olduğu düşünülebilir. Bu konuda katılımcılardan DBY 3: “Öğretmenim, daha fazla ödül verirse cezaları azaltırsa daha güzel olur.” (DBY 1:2/17-23) demiştir.

DBO 4 ise öğretmenin ödül vermesi konusunda beklentisini: “Mesela iyi olanlar başkan olabilir.” (DBO 4:1/45) ve “Başka mesela birinci olanlara kalp takabilir.” (DBO 4:1/47-48) şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcılardan DBY 3 ise yine ödül ve dayak atmama beklentisi içerisinde olduğunu: “Mesela hikaye kitabı falan verebilir.” (DBY 3:1/47) ve “Bir şey var o da dayak atmaması.” (DBY 3:2/37-39) görüşleri ile dile getirmiştir.

Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerden olumlu pekiştirme ve dışsal güdülemeye yönelik daha fazla davranış sergilemeleri, fiziksel şiddet uygulamaları ve ceza konusunda ise daha az cezaya başvurmaları gerektiğine yönelik öğrencilerin beklenti içerisinde oldukları düşünülebilir.

Sonuçlar

1. Katılımcıların ifadelerine göre ders başarısı ne olursa olsun öğretmenlerin öğrencileri sınıf içerisinde küçük düşürücü hal ve hareketler sergilemedikleri, lakap takmayıp onlara isimleriyle hitap ederek onların özgüvenlerini sarsıcı bir davranışta bulunmadıkları ve öğrencilerin görüşlerine başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır.

2. Katılımcıların ifadelerine göre bazı öğretmenlerin ödüle çok başvurmadıkları, bazı öğretmenler olumlu pekiştirme türlerinden olan ikincil pekiştirme türlerinin hemen hemen hepsini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

3. Katılımcıların görüşlerine göre bazı öğretmenlerin öğrencilere öfkelendiklerinde kızıp, bağırarak I. tip cezaya başvurdukları, buna karşılık öğrencilerin de empati yaparak yaptıkları olumsuz davranışların farkında oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

4. Katılımcı görüşlerine göre bazı öğretmenlerin diğer öğretmenlere nazaran daha fazla oranda I. ve II. tip cezaya başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır.

5. Katılımcıların ifadelerine göre öğretmenlerden olumlu pekiştirme ve dışsal güdülemeye yönelik daha fazla davranış sergilemeleri, fiziksel şiddet uygulamaları ve ceza konusunda ise daha az cezaya başvurmaları gerektiğine yönelik öğrencilerin beklenti içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

1. Sınıf öğretmenleri öğrencilerini sınıf içerisinde küçük düşürücü hal ve hareketler sergilememeleri öğrenciler açısından daha olumlu bir yaklaşım olabilir.

2. Sınıf öğretmenleri öğrencilerine lakap takmayıp onlara isimleriyle hitap ederek onların özgüvenlerini sarsıcı bir davranışta bulunmamaları uygun bir yaklaşım olarak görülebilir.

3. Sınıf öğretmenleri öğrencilerinin görüşlerine başvurmaları, onlara değerli ve önemli olduklarını hissettirmeleri iyi bir yaklaşım olabilir.

4. Sınıf öğretmenleri öğrencilerine eşit şekilde davranmaları ve her öğrenciye aynı mesafede olmaları sınıf içinde olumlu bir yaklaşım olarak görülebilir.

5. Sınıf öğretmenleri sınıf içi disiplin konularında daha donanımlı olmaları olumlu sonuçlar doğurabilir.

6. Sınıf öğretmenleri ceza konusunda daha özenli ve dikkatli davranmaları öğrencilerin kendilerine güvenlerini sarsmamasını ve okula ve akademik başarılarına ilişkin olumlu tutumlar oluşturmalarını sağlayabilir.

7. Öğrencilerin en çok pekiştirme boyutundaki davranışlarından etkilendiği görülmektedir. Derslere karşı ilgi ve motivasyonu artırıcı pekiştireçlerin uygun zaman ve ortamda kullanılması öğrenci başarısını artırabilir. Sınıf öğretmenlerinin bunu göz önünde bulundurmaları uygun ve olumlu bir yaklaşım olabilir.

8. Sınıf öğretmenlerinin tepkisel yaklaşım dışında, gelişimsel, bütünsel ve önlemsel sınıf yönetimi yaklaşımları gibi, daha çağdaş sınıf yönetimi yaklaşımları konusunda bilgi sahibi olmaları, sınıf ortamında tüm sınıf yönetimi yaklaşımlarını doğru ve etkili biçimde kullanmaları, sınıfta davranış yönetimi açısından önemli bir gelişmeye yol açabilir.

9. Sınıf öğretmenlerinin olumlu pekiştirme ve dışsal güdülemeye yönelik daha fazla davranış sergilemeleri, fiziksel şiddet uygulamamaları ve ceza konusunda ise I. tip ceza yerine II. tip ceza kullanmaları, daha az ve herkese eşit şekilde ceza vermeleri uygun bir yaklaşım olabilir.

Kaynaklar

Başar, Hüseyin. Sınıf Yönetimi. Ankara: Pegem Yayıncılık, 1994.

Başaran, İbrahim Ethem. Eğitim Yönetimi. Ankara: Gül Yayınları, 1988.

Bayındır, Nida. “Sınıf Yönetiminde Öğretmen Davranışlarının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi”
Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
2001.

Erden, Münire Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Alkım Yayınları, 1998.

Fidan, Ayşegül. “Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Davranışları” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ege
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Gül, Gülbahar. “İlköğretim Öğretmen Adaylarının ve Öğretmenlerinin Kişilik Özellikleri Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Karaaslan, Deniz. “İlköğretim Okulları Yöneticilerinin Ve Öğrencilerinin Öğretmenlerde Gözlemledikleri İstenmeyen Davranışlar” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Karasar, Niyazi. Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004.

Kemiksiz, Zehra. “Öğrenciler Tarafından Daha Çok Sevilecek Bir Okulun Özellikleri (Ankara İli Haymana İlçesi Örneği)” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Kuş, Elif. Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi; Nitel mi? Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.

Ongan, Nazlı Seda. “Öğrencilerinin Kendi Davranışlarını Algılamaları İle Öğretmenlerinin Davranışlarını Algılamaları Arasındaki İlişki” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.

Ökdem, Meltem. “İlköğretim Okullarında Öğretmenlerin Kural Dışı Davranışları (Yenimahalle İlçesi Örneği)” Yayımlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Senemoğlu, Nuray. Gelişim, Öğrenme ve Öğretim; Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Gönül Yayıncılık, 2007.

Tarkun - Tavşancıl, E.; Aslan, A.E. İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2001.

Yıldırım, A., Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.

-----Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi, 5.baskı, 2005.

